

יחסי משפחה ושימור שפת אם בקרב ילדי מהגרים

מיכל טננבאום

שימור שפת אם בקרב משפחות מהגרים יש קשר מורכב ורב משמעות ליחסי המשפחה. המאמר מציג מחקר שבחן את הקשר בין היבטים שונים הנוגעים ליחסים משפחתיים לבין שימור שפה בקרב ילדי מהגרים דוברי סינית, בסידני, אוסטרליה. נמצא קשר חיובי בין רמת לכידות משפחתית, יחסי היקשרות בטוחים ורגשות חיוביים לבין הנטייה לשמר את שפת האם בקרב הילדים, הן מבחינת שימוש בשפה בפועל והן מבחינת העדפה לשפה. הממצאים נדונים בהקשר מרכזיותה של שפת האם לעיצוב הזהות העצמית והמשפחתית של אדם וכן בהקשר התרבותי הרחב יותר.

מחקר רב הוקדש לשימור שפה בקרב מהגרים. עם זאת, רוב החוקרים, שעסקו בבחינת הגורמים השונים המשפיעים על שימור שפה, שמו את הדגש על אפיונים של קבוצות המיעוט, על השפה עצמה או על משתנים דמוגרפיים שונים. נראה כי לעיתים קרובות ההיבטים הרגשיים והפסיכולוגיים של השפה נשכחים לחלוטין, תוך התעלמות מן המשמעות הרגשית שיש לשפת האם ולשימורה.

אולם לידים של מהגרים רבים, שפת האם היא אחד הסמלים המשמעותיים ביותר של מולדתם ושל עולמם הישן, היא מהווה סמל חיובי של גאווה תרבותית, אמצעי לשימור קשר מעשי ורגשי עם המולדת, ונתפסת ככלי לחיזוק הלכידות המשפחתית (Kipp, Clyne, & Pease-Alvarez & Vasquez, 1994). יתרה מכך, זהותו של המהגר עוצבה והתפתחה בתרבות הישנה ובשפה הישנה, שהרי במהלך תהליך רכישת השפה רוכשים ילדים לא רק את כללי הדקדוק ואוצר המילים של השפה אלא גם את האמונות והערכים של הקבוצה שבה הם גדלים (Pease-Alvarez & Vasquez, 1994). השפה היא האמצעי שדרכו עוברת המורשת התרבותית של הקבוצה, ובאמצעות השפה המורשת הזאת מעוצבת שוב ושוב ומועברת הלאה אל הדורות הבאים (Skutnabb-Kangas, 1981; Sung, 1985). לפיכך, הצורך לאמץ שפה חדשה כחלק מתהליך ההגירה נוגע לא רק להיבטים שונים של חיי היומיום, אלא גם, ואולי בעיקר, לזהות עצמית ולייצוגים פנימיים של דמויות משמעותיות. את ההשתמעויות הדרמטיות שיש למעבר משפה לשפה אפשר להסיק אפילו מן המונח 'שפת אם' הקיים בשפות רבות, ורבים מדגישים את מרכזיותה של שפת האם בהקשר לעיצוב הזהות העצמית, היחסים המשפחתיים, ובהקשר התרבותי (Grinberg & Grinberg, 1989; Lavenbach, 1989; Wong-Fillmore, 1996; Rosenthal & Feldman, 1990; Lewak, 1995).

שפה והגירה:
תאוריות רווחות

ד"ר מיכל טננבאום היא מרצה בבית הספר לחינוך, המגמה להוראת שפות, אוניברסיטת תל אביב. דוא"ל: mtannen@post.tau.ac.il
ברצוני להודות לקרן לידי דייזיס על התמיכה הכספית שניתנה לי בשנים 2000–2001. תודתי נתונה מקרב לב לד"ר פאולין האווי על ההדרכה והתמיכה שנתנה לי כמנחה במהלך עבודת הדוקטורט שלי, שעליה מבוסס מאמר זה.

חדשה, על מהגרים לאמץ שפה חדשה שתסייע להם לתפוס את המציאות החדשה המקיפה אותם ותאפשר להם לתקשר עם אחרים שהם חלק ממצויאות זו. עם זאת, מנקודת מבט פסיכולוגית, שימוש במילים בשפה חדשה עשוי לעורר קונוטציות ורגשות שונים לחלוטין מאלו המתעוררים באמירת אותן המילים עצמן בשפת האם (Akhtar, 1995; Stengel, 1939). ולא רק במילים בודדות או בהתייחסות לאובייקט זה או אחר מדובר, כי אם במהותה של הזהות העצמית כולה. כך, למשל, מרקוס, אייזמה וגוימון (Marcos, Eisma, & Guimon, 1977) תיארו מטופלים דו-לשוניים המדווחים על חוויה של 'תחושת עצמי ספציפית לשפה', כביכול קיימים שני אנשים שכל אחד מהם פועל בשפה שונה, וכל שפה נושאת עימה מערכת ערכים, קונפליקטים ומנגנוני הגנה הייחודיים לה. בדומה לכך, שטרן (Stern, 1986) תיאר מהגרים החשים כאילו הם בוגדים בשפת אימם בכך שהם מאמצים לעצמם שפה חדשה. כמו כן מהגרים רבים מבטאים את הקושי לתאר את רגשותיהם ואת העולם שאיבדו, מתוך תחושה שהשפה החדשה אינה ישימה לעולם הישן, בעוד שהשפה הישנה אינה מובנת לאנשים בעולמם החדש (ראו, למשל, את ספרה של Eva Hoffman, 1989).

שימור שפה והמשפחה

מן הסקירה שלעיל עולה בבירור כי הצורך לאמץ שפה חדשה הוא בעל משמעות עצומה למהגרים מבחינת הרגשות שתהליך זה מעורר והאובדן שהוא משקף. לפיכך, אף שאין ספק שמשנתנים דמוגרפיים שונים משפיעים על שיעור שימורה של שפת האם בקרב קבוצות מהגרים שונות, כפי שעולה ממחקרים רבים הדנים בנושא זה, אין זה סביר להניח כי משנתנים אלה מסבירים את כלל התופעה. כפי ששפת אם קשורה הדוקות לרגשות עמוקים וליחסים קרובים, אנו טוענים כאן כי שימור שפה בקרב מהגרים קשור הדוקות לרגשות דומים וליחסים משמעותיים, ובראש ובראשונה ליחסי משפחה.

מרבית התאוריות הפסיכולוגיות מדגישות את ההשפעה הרבה שיש למבנה המשפחתי וליחסים בתוך המשפחה על בריאותם הנפשית של חבריה, ורואות ביחסים קרובים בין הורים לילדים עניין בעל משמעות קריטית להתפתחות הילד, התנהגותו ואישיותו. אחד המושגים המרכזיים הנוגעים ליחסי משפחה הוא המושג היקשרות (Attachment). תאוריית ההיקשרות, שפותחה בתחילה על-ידי בולבי (Bowlby, 1969, 1973), מנסה להסביר ולהמשיג את נטייתם של בני אדם ליצור קשרים רגשיים עם דמויות משמעותיות ולהסביר צורות שונות של מצוקה רגשית והפרעות אישיות בהקשר היחסים המוקדמים. על-פי תאוריית ההיקשרות, התינוק, ולאחר מכן הילד מפתח מודלים פנימיים (internal working models) של העצמי ושל האחר דרך קשרים רציפים עם ההורים. על בסיס מודלים פנימיים אלה, שני דפוסי היקשרות עיקריים עשויים להתפתח – היקשרות בטוחה ולא בטוחה, כאשר קיימת אצל האדם נטייה לפרש חוויות שונות במהלך החיים באופן שיתמזג עם המודלים הפנימיים הקיימים, ובכך לאשרר אותם שוב ושוב (Ainsworth, 1990; Bowlby, 1969, 1973).¹

1. ההתמקדות בתאוריית ההיקשרות אינה מקרית. דגשים דומים שמו גם אריקסון (Erikson, 1950), שהשתמש במושג 'אמון בסיסי' (basic trust), וסאנדלר (Sandler, 1985), שהשתמש במונח 'רקע בטוח' (background of safety), כדי לתאר למעשה את תופעת הבסיס הבטוח שהעלה בולבי. כמו כן,

תאוריות אחרות שמות דגש על העובדה כי יחסי היקשרות מתרחשים במרבית המקרים בהקשר הרחב יותר, דהיינו, כחלק מיחסי משפחה. זה הבסיס לתאוריה המערכתית של המשפחה (Family System Theory), השמה דגש על ההיבטים המבניים של כל המשפחה (Steinglass, 1987). אחד המושגים המרכזיים הנדונים במסגרת תאורטית זו הוא לכידות משפחתית, המוגדר כקשר הרגשי המתקיים בין בני המשפחה, קשר הכולל רמת תמיכה, גבולות סביב המשפחה ובתוכה, והמידה שבה חולקים בני המשפחה את זמנם זה עם זה (Minuchin, 1974; Olson, Russell, & Sprenkle, 1984). מושג מרכזי אחר, הרלוונטי למחקר המתואר כאן, הוא היררכיה משפחתית, מושג המתייחס לסמכותיות, מידת השפעה ודומיננטיות שיש לחברי המשפחה השונים זה ביחס לזה (Olson et al., 1984).

יש לזכור כי להגירה עלולה להיות השפעה עצומה על החוויה האישית של חברי המשפחה השונים, כמו גם על המבנה המשפחתי כולו; מהגרים מועדים לעמוד בפני קונפליקטים הנוגעים לשאלות של זהות, ניכור, שינוי תפקידים, וכד' (Stern, 1986; Ritsner & Ponizovsky, 1999). לשינויים כאלה יש בדרך כלל השפעה ניכרת על האווירה המשפחתית, ופגיעה (ולו זמנית) בדפוסי ההתנהגות ובמבנה המשפחתי המוכרים מן השלבים שקדמו להגירה. כך, למשל, קונפליקטים בין־דוריים, הנוטים להופיע באופן טבעי בכל משפחה בנסיבות רגילות, מועצמים יותר במשפחות מהגרים. דור הילדים, בשל עצם העובדה שהוא מתחנך בארץ החדשה, משתלב בה מבחינות רבות בקלות רבה יותר ובמידה רבה יותר לעומת דור ההורים. פער כזה עלול להוסיף מתח ליחסים שבין הדורות, לעורר בושה, אשמה, מבוכה, ותגובות אחרות העלולות בתורן לערער את המערכת המשפחתית במידה רבה (לדוגמה, Bullrich, 1989; Hong & Domokos-Cheng Ham, 1992). ילדים יכולים גם למצוא עצמם בקונפליקט נאמנויות, כאשר הוריהם מצפים מהם להסתגל ולהצליח בתרבות החדשה ובר־זמן לשמר את התרבות המקורית ואת ערכי המשפחה המסורתיים (Bullrich, 1989; Roer-Strier, 2000).

גם לשינוי השפתי הכרוך בתהליך ההגירה יש השלכות על הדינמיקה שבתוך המשפחה. מסיבות שונות, הדור הצעיר רוכש את השפה החדשה מהר יותר ובקלות רבה יותר מהוריו, מה שיוצר מצב שכיח למדי שבו הילדים הופכים למדריכים, מתרגמים ונציגים של הוריהם כלפי הרשויות השונות וכלפי החברה בכלל. אין תימה, אם כן, שבמקרים רבים הורים מתקשים לשמר את סמכותם כלפי ילדיהם, מה שמעלה לעיתים קרובות את רמת הקונפליקט בתוך המשפחה (Lee, 1996; Rosenthal & Feldman, 1990). במרבית המקרים אף מתגלעים פערים בין הדורות באשר לשפה שבה יש להשתמש, מתי, ובאיזו תכיפות – פערים העלולים ליצור מתח וקונפליקטים נוספים (Stern, 1986; Wong-Fillmore, 1991) ולהשפיע על יחסי המשפחה לטווח ארוך.

פסיכואנליטיקאים רבים מקבלים כיום את הטענה כי יחסי תינוק־מטפל מבוססים על הצורך בקשר, ולא דווקא על צרכים פיזיים (Fonagy, 1999). יתרה מכך, רגישות הורית (או של מטפל אחר) נתפסת הן על־ידי תאוריית ההיקשרות, והן על־ידי תאורטיקנים אחרים כמפתח בקביעת איכות היחסים בין התינוק לבין הוריו, כמו גם בעיצוב היחסים הבין־אישיים במהלך החיים (Bowlby, 1969; Erikson, 1950; Winnicott, 1965).

בעוברו לשפה חדשה, השונה מזו של דור ההורים והסבים, עלול הדור הצעיר למצוא עצמו לעיתים קרובות מנותק משורשיו. הדבר עלול להשפיע על העברת המיתולוגיה המשפחתית, כולל סיפורי ילדות, שירי ילדים, משחקים מסורתיים וכדומה, ובכך ליצור ניכור בין חברי המשפחה (Stern, 1986). יתרה מכך, עקב הנתק או הפער השפתי, הורים עלולים לחוש לא כשירים ללמד את ילדיהם את כל אותם דברים שהורים מלמדים בדרך כלל, הם עלולים לחוש שהם אינם יכולים להוסיף ולהעביר לילדיהם את האמונות והערכים התרבותיים החשובים למשפחה ולקבוצה ושאינם יכולים לתמוך בילדיהם בפיתוח תחושה חזקה של עצמיות ושל זהות תרבותית (Koplow & Messinger, 1990; Wong Fillmore, 1991, 1996).

המחקר המתואר כאן נערך כדי לבחון את ההשערה שאכן קיים קשר בין יחסי משפחה לבין שימור שפה בקרב ילדי מהגרים.

תיאור המחקר

המדגם

המחקר התבצע בעיר סידיני שבאוסטרליה, עיר שבה שיעור הגירה גבוה במיוחד. במחקר השתתפו 40 ילדים (18 בנות, 22 בנים), כולם ילדים להורים מהגרים; שני ההורים דוברים סינית כשפת אם, והגיעו לסידיני במהלך 15 השנים האחרונות. טווח הגילאים של הילדים היה בין 9 ל-12 (גיל ממוצע 10.2).

כלי המחקר

מאחר שמוקד המחקר היה בחינת הקשר בין יחסי משפחה ושימור שפה, הועברו לילדים שלושה מבחנים שונים המעריכים היבטים שונים של יחסי משפחה:

1. **מבחן יחסי משפחה (The Family Relations Test; Bene & Anthony, 1957)**: מבחן זה נועד להעריך את החוויה הסובייקטיבית של הילד לגבי יחסי המשפחה. הילד מתבקש לשלוח מסרים רגשיים המודפסים על כרטיסים לבני המשפחה השונים המיוצגים על-ידי דמויות המחוברות למעין תיבות דואר. הכרטיסים מכילים מסרים חיוביים ושליליים, מתונים וקיצוניים: חלקם מסרים המכוונים מן הילד אל בני המשפחה, וחלקם נוגעים לתפיסת הילד לגבי הרגשות שחווים בני המשפחה השונים כלפיו. סיטואציית המבחן היא בעיקרה סיטואציית משחק. הילד אינו אמור לנסח רגשות מורכבים כלפי בני משפחה אלא עליו להגיב לרגשות מנוסחים מראש, כלליים מספיק כך שיוכלו להתאים לכל ילד. מסרים שהילד חש שאינם מתאימים לאף בן משפחה אפשר לשלוח לתיבה מיוחדת, שאליה מצורפת דמות המייצגת 'אף אחד'.
2. **מבחן מערכת המשפחה (Family System Test; Gehring, 1993)**: מבחן המעריך את התפיסה הסובייקטיבית של ילדים לגבי היבטים מבניים של המשפחה, במושגים של לכידות משפחתית והיררכיה. הילד מציב דמויות המייצגות את בני משפחתו על לוח דמוי שחמט המחולק ל-81 ריבועים, כדי לייצג עד כמה קרובים בני המשפחה זה לזה ומהו המבנה ההיררכי במשפחה. בהתבסס על הציונים המתקבלים בשני ממדים אלה מוערכת היציבות המשפחתית.

3. מבחן חרדת פרידה (Separation Anxiety Test; Wright, Binney, & Smith, 1995): במבחן זה מוערכות תגובותיהם של ילדים לתמונות שבהן מתוארות סצנות פרידה בין ילדים והורים בדרגות חומרה שונות. התגובות לתמונות אמורות לשקף את הייצוגים הפנימיים של הילדים באשר לרמת ההיקשרות של הילד להוריו. לגבי כל תמונה נשאל הילד: כיצד הילד בתמונה מרגיש? מדוע? מה הילד עומד לעשות? וכיצד הכול מסתיים? לאחר מכן נשאל הילד שאלות אלו לגבי עצמו. ההיבטים העיקריים שאליהם מתייחסים בנייתוח תגובות הילד הם היכולת להביע פגיעות וקושי, רמת הביטחון העצמי ודרגת ההימנעות בנוגע לתיאור הפרידה. הרציונל העומד מאחורי המבחן הוא שילד הקשור היקשרות בטוחה להוריו מסוגל להביע קושי וחשש מול סיטואציות פרידה חמורות, מתוך הפנמתם של הוריו כדמויות מגינות המסוגלות להכיל את הקושי והחרדה ולגונן עליו. היקשרות לא בטוחה מתבטאת, לעומת זאת, בתגובות של הכחשת חומרת הפרידה, הימנעות או תגובות יוצאות דופן שונות. בנוסף לשלושה מבחנים אלו, הועבר לכל ילד גם שאלון שימור שפה (Tannenbaum, 1999). שאלון זה מתייחס להיבטים שונים הנוגעים לשימור שפה, תוך הבחנה בין שימוש בשפה לבין העדפת שפה במגוון הקשרים שבהם הילד נמצא באינטראקציה עם הוריו.²

ממצאים

מן הניתוחים הסטטיסטיים שנערכו כדי לעמוד על הקשר בין יחסי משפחה, על היבטיהם השונים, לבין שימור שפה בקרב ילדים מהגרים, עלו הממצאים הבאים:

1. רגשות שליליים כלפי ההורים (הן כלפי האם והן כלפי האב) ניבאו שיעורים נמוכים של שימור שפת אם, הן בנוגע לשימוש בשפה והן בנוגע להעדפת שפה.
2. תפיסת המערכת המשפחתית כמלוכדת נמצאה כמתואמת עם שיעור גבוה יותר של שימור שפת האם.
3. תפיסת המערכת המשפחתית כהיררכית נמצאה כמתואמת עם שיעור נמוך יותר של שימור שפת האם.
4. היקשרות 'בטוחה', כפי שהתבטאה במבחן חרדת פרידה, נמצאה כמתואמת עם העדפה רבה יותר לשפת האם.

דיון

את הקשר החיובי שנמצא בין שימור שפת אם לבין יחסי משפחה קרובים אפשר להסביר בכמה אופנים, בהתבסס על המסגרת התאורטית שפורטה לעיל: כאשר הילד חש קרוב מאוד להוריו, הוא נוטה להשתמש בשפת האם לעיתים קרובות יותר ובכך הוא משמר את היחסים האינטימיים שבין חברי המשפחה. במקביל, כאשר הילד נוטה להשתמש בשפת האם של הוריו לעיתים קרובות יותר, הדבר משפיע על אווירה משפחתית קרובה ולכידה יותר, מאחר וההורים מגיבים באופן חיובי לאופן תקשורת זה שהם חווים כספונטני ואינטימי

2. שאלון זה פותח לצורך מחקר מקיף שעסק בשימור השפה בקרב מהגרים. לפרטים אפשר לפנות למחברת.

יותר. הממצא שתפיסת המערכת המשפחתית כהיררכית יותר מתואמת עם שיעור נמוך יותר של שימור שפה אף מוסיפה משנה תוקף לטענה בדבר הקשר העמוק שבין יחסי משפחה לשימור שפה. ידוע כי מרבית ההורים מעוניינים בשימור השפה על-ידי ילדיהם (ראו, למשל, Tannenbaum, 1999). יתרה מכך, משפחות סיניות מאופיינות במבנה היררכי נוקשה למדי ובשליטה הורית נוקשה הרבה יותר מזו שבמערב (Sung, 1985). לפיכך נראה כי ממצא זה מצביע על כך שכאשר משמרים ילדים אלו את שפת הוריהם, התהליך משקף רצון פנימי ונטייה רגשית ולא כפייה מבחוץ.

הסבר נוסף בנוגע לממצאים שדווחו לעיל נוגע לאפשרות קיומו של משתנה שלישי, העומד הן מאחורי יחסי משפחה והן מאחורי הנטייה לשמר את שפת האם, משתנה שאפשר לכנות בשם הצורך באינטימיות, או ראיית יחסים אינטימיים כבעלי ערך רב. ממחקרים שונים עולה כי קיימת התאמה גבוהה למדי בין שיעור שימור שפה בקרב קבוצות מהגרים מסוימות לבין רמת הלכידות המשפחתית כערך באותן קבוצות. כך, למשל, מהגרים ממוצא הולנדי מדרגים ערכים כגון עצמאות ואוטונומיה כערכים מרכזיים, אם לא המרכזיים ביותר, באורח חייהם (Woehrer, 1988), ובמקביל מאופיינת קבוצת מהגרים זו בשיעור נמוך מאוד של שימור שפתם (Clyne & Kipp, 1997; Kipp et al., 1995). לעומתם, מהגרים ממוצא יווני, ערבי, או סיני, הרואים במשפחה את אחד ההיבטים המרכזיים ביותר בתרבותם, לעיתים קרובות אף כחשוב יותר מן הפרט (Abudabbeh, 1996; Mak & Chan, 1995; Tamis, 1990), מאופיינים גם בשיעור גבוה מאוד של שימור שפתם (Clyne & Kipp, 1997). במילים אחרות, ייתכן שמאחורי לכידות משפחתית ושימור שפה כערכים תרבותיים ניצב גורם פסיכולוגי משותף, שהוא החשיבות המיוחסת ליחסים קרובים בין חברי המשפחה (ראו גם Smolicz et al., 2001).

בסיכום, הממצאים משלושת המבחנים שהועברו לבחינת היבטים שונים של יחסי משפחה מספקים תמיכה להשערה בדבר הקשר שבין יחסים משפחתיים אינטימיים לבין הנטייה לשמר את שפת האם בקרב ילדי מהגרים. יש להדגיש כי אין כאן משום טענה כי רכישת השפה החדשה היא אינדיקציה ליחסים בעייתיים בתוך המשפחה. הטענה היא כי מצב אידיאלי הוא כאשר ילד רוכש את השפה החדשה במקביל לשימור שפת האם, מה שעשוי לשקף את קיומם של יחסים קרובים ובטוחים בין הילד להוריו, במובן הרחב ביותר של המושג. ילד הקשור היקשרות בטוחה עשוי לחוש מספיק בטוח בכדי לרכוש את השפה החדשה, ויחד עם זאת יחוש צורך לשמר את שפת הוריו, בעיקר בתקשורת עימם. במקרים רבים זוהי 'שפתם' של המודלים הפנימיים שלו, או השפה שבה נבנה אמונו הבסיסי. לעיתים קרובות, זוהי השפה שבה משוחחים ההורים עם הילד באופן המשמעותי ביותר עבורם, וככזו, היא בעלת קונוטציות בעלות משמעות רגשית עמוקה גם עבור הילד. בניגוד לכך, ילד הקשור היקשרות בלתי בטוחה, או שחווה את המערכת המשפחתית כמרוחקת ולא לכידה, עשוי למצוא בשפה החדשה אמצעי לבניית אוטונומיה חדשה ומרחב פרטי עבור עצמו (ראו, למשל, Mirsky, 1991). שפה חדשה זו עשויה לשמש מסכה ולהוות מעין מחסום בין הילד להוריו, מה שבמקרים מסוימים עשוי להיות בעל יתרונות רבים עבור הילד. דומה

הדבר לטענתם של הפסיכואנליטיקאים האיטלקים אמאטי-מהלר, ארגנטיירי, וקאנסטרי (Amati-Mehler, Argentieri, & Canestri, 1993), כי יש מקרים שבהם תהליכי ההדחקה והפיצול פועלים באמצעות השפה בכדי לבנות הגנות. השימוש בשפה שנייה, במהלך טיפול פסיכולוגי ובחיים בכלל, עשוי לשמש כמעין מגן אל מול רגשות שליליים וחרדות הצפויים לעלות ביתר שאת כאשר משוחחים עליהם או חווים אותם בשפת האם.

סיכום

מאמר זה דן בהשלכות השונות שעשויות להיות להגירה, ובפרט לשינוי השפתי כחלק מתהליך ההגירה על החיים הרגשיים והמשפחתיים. הן מן הסקירה התאורטית והן מן הממצאים שעלו במחקרנו עולה כי קיים קשר בין היבטים פסיכולוגיים, כגון יחסי משפחה בעבר ובהווה, לבין שימור שפת אם. שפה אינה כלי טכני לצורך תקשורת בלבד אלא היא מסמלת יחסים אינטימיים בין חברי משפחה, בין אדם למולדתו ובין אדם לבין עצמו.

השפה, שבסופו של דבר משמשת לתקשורת שבין הורים לילדיהם, עשויה לשמש מעין מרצה לסוג היחסים שביניהם. במרבית המקרים ומבחינת רוב ההורים, האפשרות להמשיך ולתקשר בשפת האם עם ילדיהם מסמלת רצף עם עברם ועם עצמם, במלוא מובנם של מושגים אלו. מאידך, חוסר האפשרות לעשות כן מסמל פגיעה מסוימת ברצף האישי, וככזו יש לה משמעות לגבי סוג הקשר המתפתח עם הילד בארץ החדשה.

ולבסוף, יש להדגיש כי אמנם המחקר שתואר לעיל הוא מחקר שנערך בסידני, אוסטרליה, והתמקד בילדי מהגרים דוברי סינית. אולם נראה כי לטענות שהובאו לעיל יש תוקף רחב הרבה יותר מן ההקשר הספציפי שבו נבחנו ההשערות. גם בישראל יש ילדים מהגרים רבים, גם משפחות מהגרים המגיעות לישראל חוות רגשות שונים כלפי שפת האם שלהם, הורים חווים קושי בצורך לוותר על שפה זו, ילדים חווים קונפליקטים של נאמנויות ביחס לזהותם וללשונם, ולשפת האם יש משמעות רגשית עמוקה בכל מקום על פני הגלובוס. לפיכך, יש להערכתנו חשיבות רבה בממצאי המחקר שהוצג כאן, גם בהקשר הישראלי, וחשוב כי אנשי חינוך וקובעי מדיניות יהיו ערים למשמעויות העמוקות הנגזרות מאובדן שפה בתוך ההקשר המשפחתי באשר הוא.

מקורות

Abudabbeh, N. (1996). Arab families. In M. McGoldrick, J. Giordano, & J. K. Pearce (Eds.), **Ethnicity and Family Therapy** (pp. 333-346). New York: Guilford Press.

Ainsworth, M. D. S. (1990). Considerations regarding theory and assessment relevant to attachments beyond infancy. In M. T. Greenberg, D. Cicchetti, & E. M. Cummings (Eds.), **Attachment in the Preschool Years** (pp. 463-488). Chicago: University of Chicago Press.

Akhtar, S. (1995). A third individuation: Immigration, identity, and the psychoanalytic process. **Journal of the American Psychoanalytic Association**, 43, 1051-1084.

- Amati-Mehler, J., Argentieri, S., & Canestri, J. (1993). **The Babel of the Unconscious: Mother Tongue and Foreign Languages in the Psychoanalytic Dimension** (J. Whitelaw-Cucco, Trans.). Madison, CT: International University Press (Original work published 1990).
- Bene, E., & Anthony, J. (1957). **Manual for the Family Relations Test**. London: National Foundation for Education Research (reprinted 1985).
- Bowlby, J. (1969). **Attachment and Loss: Vol. 1. Attachment**. New York: Basic Books.
- Bowlby, J. (1973). **Attachment and Loss: Vol. 2. Separation**. New York: Basic Books.
- Bullrich, S. (1989). The process of immigration. In L. Combrinck-Graham (Ed.), **Children in Family Contexts: Perspectives on Treatment** (pp. 482-501). New York: Guilford Press.
- Clyne, M., & Kipp, S. (1997). Trends and changes in home language use and shift in Australia, 1986-1996. **Journal of Multilingual and Multicultural Development**, 18, pp. 451-473.
- Erikson, E. H. (1950). **Childhood and Society**. New York: W. W. Norton.
- Fonagy, P. (1999). Psychoanalytic theory from the viewpoint of attachment theory and research. In J. Cassidy & P. R. Shaver (Eds.), **Handbook of Attachment; Theory, Research, and Clinical Applications** (pp. 595-624). New York: Guilford Press.
- Gehring, T. M. (1993). **Family System Test (FAST): Manual**. Zurich: Beltz Test Gesellschaft.
- Grinberg, L., & Grinberg, R. (1989). **Psychoanalytic Perspectives of Migration and Exile**. New Haven and London: Yale University press.
- Hoffman, E. (1989). **Lost in Translation: A Life in a New Language**. New York: E. P. Dutton.
- Hong, G. K., & Domokos-Cheng Ham, M. A. (1992). Impact of immigration on the family life cycle: Clinical implications for Chinese Americans. **Journal of Family Psychotherapy**, 3, pp. 27-40.
- Kipp, S., Clyne, M., & Pauwels, A. (1995). **Immigration and Australians language resources**. Canberra: Australian Government.
- Koplow, L., & Messinger, E. (1990). Developmental dilemmas of young children of immigrant parents. **Child and Adolescent Social Work**, 7, pp. 121-134.
- Lavenbach, D., & Lewak, B. (1995). Immigration: Going home or going to pieces. **Contemporary Family Therapy**, 17, 379-394.
- Lee, E. (1996). Chinese families. In M. McGoldrick, J. Giordano, & J. K. Pearce (Eds.), **Ethnicity and Family Therapy** (pp. 249-267). New York: Guilford Press.
- Mak, A. S., & Chan, H. (1995). Chinese family values in Australia. In R. Hartley (Ed.), **Families and Cultural Diversity in Australia** (pp. 70-95). Australia: Allen & Unwin.

- Marcos, L. R., Eisma, J. E., & Guimon, J. (1977). Bilingualism and sense of self. **The American Journal of Psychoanalysis**, 37, pp. 285-290.
- Minuchin, S. (1974). **Families and Family Therapy**. Cambridge: Harvard University Press.
- Mirsky, J. (1991). Language in migration: Separation-individuation conflicts in relation to the mother tongue and the new language. **Psychotherapy**, 28, pp. 618-624.
- Olson, D. H., Russell, C. S., & Sprenkle, D. H. (1984). Circumplex model of marital and family systems IV. Theoretical update. In D. H. Olsen & B. C. Miller (Eds.), **Family studies: Vol. 2. Review Yearbook** (pp. 59-74). Sage.
- Olson, D. H. (1986). Circumplex model VII: Validation studies and FACES III. **Family Process**, 25, pp. 337-351.
- Pease-Alvarez, C., & Vasquez, O. (1994). Language socialisation in ethnic minority communities. In F. Genesee (Ed.), **Educating Second Language Children** (pp. 82-102). Cambridge: Cambridge University Press.
- Ritsner, M., & Ponizovsky, A. (1999). Psychological distress through immigration: The two-phase temporal pattern? **International Journal of Social Psychiatry**, 45, pp. 125-139.
- Roer-Strier, D. (2000). Socializing immigrant children: Home and school coping with cultural differences. In E. Olshtein & G. Horenczyk (Eds.), **Language, Identity, and Immigration** (pp. 65-80). Jerusalem: The Hebrew University Magnes Press.
- Rosenthal, D. A., & Feldman, S. S. (1990). The acculturation of Chinese immigrants: Perceived effects on family functioning of length of residence in two cultural contexts. **Journal of Genetic Psychology**, 151, pp. 495-514.
- Sandler, J. (1985). Towards a reconsideration of the psychoanalytic theory of motivation. **Bulletin of the Anna Freud Centre**, 8, pp. 223-243.
- Skutnabb-Kangas, T. (1981). **Bilingualism or not: The education of minorities**. Clevedon, UK: Multilingual Matters.
- Smolicz, J. J., Secombe, M. J., & Hudson, D. M. (2001). Family collectivism and minority languages as core values of culture among ethnic groups in Australia. **Journal of Multilingual and Multicultural Development**, 22, 152-172.
- Steinglass, P. (1987). A systems view of family interaction and psychopathology. In T. Jacob (Ed.), **Family Interaction and Psychopathology: Theories, Methods, and Findings**. New York: Plenum Press.
- Stengel, E. (1939). On learning a new language. **International Journal of Psychoanalysis**, 20, pp. 471-479.

- Stern, J. (1986). Mother tongue, shift of language and psychotherapy. **Israel Journal of Psychiatry and Related Sciences**, 23, pp. 195-203.
- Sung, B. L. (1985). Bicultural conflicts in Chinese immigrant children. **Journal of Comparative Family Studies**, 16, pp. 255-269.
- Tamis, A. M. (1990). Language change, language maintenance and ethnic identity: The case of Greek in Australia. **Journal of Multilingual and Multicultural Development**, 11, pp. 481-500.
- Tannenbaum, M. (1999). **Language Maintenance in Immigrant Families as a Multi-Faceted Construct, and its association with family relations**. Unpublished doctoral dissertation, The University of Sydney, Sydney.
- Winnicott, D. W. (1965). **The Maturation Process and the Facilitating Environment**. New York: International Universities Press.
- Woehrer, C. E. (1988). Ethnic families in the Circumplex Model: Integrating nuclear with extended family systems. **Journal of Psychotherapy and the Family**, 4, pp. 199-237.
- Wong Fillmore, L. (1991). When learning a second language means losing the first. **Early Childhood Research Quarterly**, 6, pp. 323-346.
- Wong Fillmore, L. (1996). What happens when languages are lost? An essay on language assimilation and cultural identity. In D. I. Slobin, J. Gerhardt, A. Kyratzis, & J. Guo (Eds.), **Social interaction, social context, and language: Essays in Honor of Susan Ervin-Tripp** (pp. 435-446). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Wright, J. C., Binney, V., & Smith, P. K. (1995). Security of attachment in 8-12-year-olds: A revised version of the Separation Anxiety Test, its psychometric properties and clinical interpretation. **Journal of Child Psychology**, 36, pp. 757-774.